

О. М. Москаленко,
к. е. н., доцент, докторант кафедри
політичної економії обліково-економічних факультетів,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана

МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ ПОЛІТИКИ БАЗОВОГО ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЧИННИКА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ. У статті використано міждисциплінарний підхід до аналізу політики як базового інституційного чинника економічного розвитку. Проаналізовано методологію дослідження політики представниками неокласичної та інституціональних шкіл, а також через призму вчень філософів, політологів, соціологів. Запропоновано основні концептуальні засади економічної метаполітики. Розглянуто роль неінституціоналізму в становленні економічної теорії політики.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: політика, економічна метаполітика, «політика політик», інституціональний чинник, інститут, методологія, неокласика, неінституціоналізм, економічна теорія політики.

АННОТАЦИЯ. В статье использован междисциплинарный подход к анализу политики как базового институционального фактора экономического развития. Проанализирована методология исследования политики представителями неоклассической и институциональной школ, а также через призму учений философов, политиков, социологов. Предложены концептуальные основы экономической метаполитики. Рассмотрена роль неинституционализма в становлении экономической теории политики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: политика, экономическая метаполитика, «политика политик», институциональный фактор, институт, методология, неокласика, неинституционализм, экономическая теория политики.

SUMMARY. The inter-discipline method is used in the article for the analysis of politics as a basic institutional factor of economic development. The methodology for the research of politics by neoclassic and institutional economic schools is analyzed, also over the studies of philosophers, politologists and sociologists. The authors propose the main conceptual bases of economic meta-policy. The role of neo-institutionalism is observed in foundation the economic theory of politics.

KEY-WORDS: politics, economic meta-politics, «politics of politics», institutional factor, institution, methodology, neoclassic, neo-institutionalism, economic theory of politics.

Постановка проблеми. Чи має місце політичний вимір економічного розвитку? У чому полягає категорія політичного? У «Новому словнику іншомовних слів» (2008 р.) політика (від гр. *politike (techne)* — мистецтво керувати державою) означає: 1) діяльність органів державної влади, партій, суспільних груп у галузі внутрішньодержавного управління і міжнародних відносин; 2) сукупність питань внутрішнього і міжнародного суспільного життя; 3) перен. спосіб дій, поведінки, спрямований на досягнення конкретної мети; 4) певним чином скерована діяльність держави або соціальних груп у певній сфері [5, с. 485]. Ураховуючи зміст і значення політики як базового інституціонального чинника економічного розвитку країни, поширення досліджень економістів на політику не є випадковим.

Актуальність теми дослідження. Економіка і політика є невід’ємними сферами, що формують ту чи ту структуру суспільства, перетин яких у повсякденному житті не викликає ні в кого сумніву. Враховуючи те, що неокласика на сьогодні залишається домінуючою парадигмою економічного розвитку, то урядові інститути розглядаються нею як сукупність заходів державного втручання в економіку. Визначаються поняття «держава» і «ринкова економіка». При чому в її радикальному варіанті вказується на несумісність існування держави та ринку, оскільки неокласика не надає рекомендацій для побудови ефективної ієрархії суспільних інститутів і досить мало уваги приділяє проблемам управління та організації в економіці. Наприклад, неокласика характеризується інерцією обраного розвитку. Розвиваючись дуже повільно як наука, вона так само ставиться й до політичної системи та господарства, поволі змінюючи існуючі пропорції, не надаючи чітких уявлень, якими вони повинні бути. Із цього часто витікають неадекватні заходи економічної політики. У цих умовах дослідники [6, с. 141] вивчають лише окремі прояви, а не фундаментальні властивості економічних систем. Усе це різко понижує довіру до економічної науки, особливо в очах політиків, управлінців, представників інших суспільних наук.

Аналіз досліджень і публікацій. Політиці як людському буттю багато уваги приділялося в філософії Платона, Аристотеля, Макіавеллі, Ханни Арендт, Карла Шмітта, Мао Цзедуну. До проблематики ролі та функцій політики в економіці та напрямків її дослідження зверталися і продовжують свої розвідки зарубіжні

вчені Е. Аткисон¹, У. Бек, Дж. Б'юкенен, Дж. Бреннан², М. Вебер, Дж. Стігліц³, Я. Тінберген⁴, Ю. Тіхонравов, К. Поланьї⁵, Ю. Хаббермас та ін. Тематику економічної політики, її видів і рівнів, і перегляду ролі держави в економіці розвинули у своїх працях учені-економісти П. Кругман⁶, О. Сухарєв, Дж. Малган⁷, Р. Нурсєв, Ойкен⁸, Л. Пал, Дж. Стігліц. Серед учених-політологів, які ведуть свої дослідження у міждисциплінарній площині, слід назвати К. Гаджиева, А. Дєгтярьова, Мухаєва Р. та ін. Українська наукова думка щодо методології дослідження політики представлена у працях В. Бебика, А. Брегеди, Б. Гаєвського, М. Головатого, М. Горлача, М. Дмитренка, Ф. Кирилюка, Ю. Кулагіна, І. Ф. Кураса, М. Логунова, М. Михальченка, Н. Ротар, Ф. Рудича, М. Цюрупи. Взаємозв'язок пріоритетів політики і економіки вивчається в працях В. Врублевського, П. Буряка, О. Вальтера, Ю. Ольсєвича⁹. Філософські погляди на політику висвітлюються в наукових доробках Р. Бертрана, Б. Вульфсона, Б. Дікона, О. Дзядя, М. Гердегена та ін.

---

¹ *Аткинсон, Э. Б.* Лекции по экономической теории государственного сектора [Текст]: учебное пособие / Э. Б. Аткинсон, Дж. Э. Стиглиц; Пер. с англ.; Под ред. Любимова Л. Л. — М.: Аспект Пресс, 1995. — 832 с.

² *Бреннан Джеффри.* Причина правил: Конституционная политическая экономия / Джеффри Бреннан, Джеймс Бьюкенен / Пер. с англ. под ред. А. П. Заостровцева. — Санкт-Петербург «Экономическая школа Государственный университет «Высшая школа экономики», 2005. — 272 с.

³ *Стиглиц, Дж. Ю.* Экономика государственного сектора [Текст] / Дж. Ю. Стиглиц; Науч. ред. Г. М. Куманин. — М.: МГУ, 1997. — 720 с.; *Стиглиц Джозеф.* Информация и изменение парадигмы экономической теории: [Нобелевская лекция, 2001] / Джозеф Стиглиц // Экономический вестник «Эковест» / Институты приватизации и менеджмента. — 2003. — Вып.3. — №3. — С.336-421.

⁴ *Тинберген Я.* Пересмотр международного права / Я. Тинберген. — М.: Прогресс, 1980. — 416 с.

⁵ *Поланьи Карл.* Великая трансформация. Политические и экономические истоки нашего времени / К. Поланьи / Перевод с английского А. А. Васильева, С. Е. Федорова и А. П. Шурбелева / Под общей редакцией С. Е. Федорова. — СПб.: Алетейя, 2002. — 320 с. — (Pax Britannica).

⁶ *Кругман, Пол.* Кредо либерала / П. Кругман / Центр исследований постиндустриального общества; Вступ. статья В. Л. Иноземцева. — М.: Издательство «Европа», 2009. — 368 с.

⁷ *Малган, Дж.* Искусство государственной стратегии: Мобилизация власти и знания во имя всеобщего блага [Текст] / пер. с англ. Ю. Каптуревского под научн. ред. Я. Охонько. — М.: Изд. Института Гайдара, 2011. — 472 с.

⁸ *Ойкен, Вальтер.* Основные принципы экономической политики / Вальтер Ойкен; пер. с нем. Л.А. Козлова, Ю.И. Куколева; общ. редакция Л.И. Цедилина, К. Херрманн-Пиллага; вступ. ст. О.Р. Лациса. — М.: Прогресс, 1995. — 493 с.

⁹ *Ольсєвич Ю.* Психология рынка и экономическая власть (о психологическом подходе А. Гринспена к анализу экономических проблем) / Ю. Ольсєвич // Вопросы экономики. — 2011. — №5. — С.99-118.

Основні результати дослідження. Нагадаємо, що *політика* включає в себе такі елементи: 1) влада; 2) політичні відносини; 3) політична організація; 4) політичні інтереси та ідеї. Основним питанням політики, з точки зору політичних наук, є завоювання державної влади. Політика, як зазначається в науковому виданні «Філософія політики» (2002 р.) [4], виростає із економіки та в кінцевому варіанті нею детермінується. Отже, політика найщільнішим чином пов'язана з економічною будовою суспільства. Але й звідси витікає той великий вплив, який політика чинить на економіку. Більш того, в деяких випадках політика домінує, тобто чинить вирішальний вплив на всі сторони суспільного життя. Також тісний зв'язок політики з економікою, де провідне положення відводиться економіці, що визначає тип політики, можна підтвердити через аналіз типу влади та способу виробництва. Кожний спосіб виробництва породжує свій тип влади. Тип влади із переходом до класового суспільства визначався інтересами пануючого класу: монархія, демократія, тиранія тощо. Форми прояву типу влади залежать від конкретних історичних умов. Політика, як зазначає І.А. Гобзов, виступає своєрідним індикатором економічної ситуації суспільства. «Політика — це домінанта, а економіка — детермінанта». Тобто, економіка, спосіб виробництва, класова структура суспільства, інтереси пануючого класу визначають тип влади, як вираз політики, де остання виступає базовим інституціональним чинником економічного розвитку [4, с. 123, 125, 168—171].

Відомими дослідниками діалектики політики та економіки були вчені-економісти Карл Маркс і Фрідріх Енгельс. Нагадаємо, що політику вони розглядали як ідеологічну надбудову над економікою, яка, в свою чергу, виступала «реальним базисом», що визначав загальні механізми функціонування політичних інститутів. Також, учені вважали, що політичні структури не є мінливими, і тому здійснюють гальмуючий вплив на суспільно-економічний розвиток. Внутрішньою невід'ємною характеристикою цих структур учені називали схильність до радикалізму, оскільки конкуренція між ними є жорсткою. Боротьба за лідерство і призводить до політичного протистояння, де сторони намагаються отримати перемогу одна над одною. У цьому розумінні радикалізм є бажаною ефективною стратегією.

Як у теорії, так і на практиці домінуючою відповіддю щодо категорії політичного є *підхід з позиції методологічного націоналізму*, який полягає у тому, що *політика* передбачає монополію національної суверенної держави на прийняття рішення, яке на-

лежить суспільству в цілому. У цьому розумінні політика і нація об'єднуються в одне ціле. Нація виступає політичною спільнотою, яка здійснює політичну владу. Однак, на думку соціолога і філософа Ульріха Бека, у XXI столітті межі, базові відмінності та основоутворюючі принципи, що забезпечують єдність нації і політики, як системи розпорядження владою, зазнали політичної трансформації. А й, відповідно, економічна політика, як структурна складова політики національної держави, зазнає суттєвих трансформацій. Цей трансформаційний процес політики в глобальних масштабах в умовах об'єктивних глобальних процесів призводить до формування такої категорії, як «*метapolітика*» або «*політика політик*», у межах якої знаходять розподіл і видозмінюються досі неподільні явища і процеси — політика і нація, політика і держава. Причиною появи «політики політик» учені називають вплив глобальних акторів, глобального капіталу. Глобальний капітал у такій інституціональній його формі, як неурядові організації, у переділі сфер впливу у світовій економіці реалізує завдання обмеження та ліквідації національних суверенітетів країн або часткової їх трансформації, залишаючись неідентифікованим, «в тіні».

Висновки, до яких доходить У. Бек щодо наслідків «політики політик», цілком можуть бути застосовані, на нашу думку, й до розуміння трансформації економічної політики. Учений пише: «Національна політика з національним світоглядом і світосприйняттям має внутрішню історичну помилковість, не дозволяючи побачити світ з космополітичної точки зору, світ, з його фактами, протиріччями, що стають зрозумілими в системі координат метapolітики» [1, с. 147]. А отже, вважаємо, можна зробити сміливе припущення щодо трансформації економічної політики національної держави у напрямку її інтеграції в «*економічну політику політик*». Економічна політика держави зіштовхується із втручаннями світового співтовариства, яке позбавляє національну державу її економічного суверенітету, створюючи умови для абсолютного зникнення її незалежної ідентичної економічної політики.

Дослідник «політики політик», відомий німецький філософ, соціолог і політичний теоретик, Юрген Хабермас, у праці «Постнаціональне сузір'я: політичні есе» (2001 р.), навпаки розглядає можливість поєднання демократії в постнаціональних умовах, тобто в умовах міжнародної економічної інтеграції. Учений визнає факт існування світового суспільства в глобальних мережах у високому взаємозв'язку, однак де немає необхідності повер-

нення у вихідне положення. «*Політика політик*» Хабермаса — це розширена національна політика, що виросла на «один історичний розмір», ним є загальноєвропейська демократія, загальноєвропейська національна держава, держава добробуту об'єднаної Європи [7]. Однак складність методології аналізу політики та економічної політики як її складової полягає у ризику для дослідника опинитися в мережі протиріч: як розглядати ту чи іншу теорію економічної політики на рівні держави, що носить суверенний незалежний характер, чи як таку, що немає жодного шансу на незалежне існування, і мимоволі стає складовою частиною *глобальної економічної політики* (економічної метаполітики)?

Слідуючи логіці представлення основних характерних рис «політики політик» [1, с. 149], вбачаємо за можливе сформулювати *основні риси економічної метаполітики*: *по-перше*, вона передбачає глобальну боротьбу за економічну владу, що змінює правила глобальної економічної політики; *по-друге*, зводиться нанівець монополія держави на прийняття рішень економічної політики; *по-третьє*, визнається, що в боротьбі за владу в економічній метаполітиці доцільно залучати глобальних акторів; *по-четверте*, економічну метаполітику відрізняє діалектика космополітизації (наднаціонального) та антикосмополітизації (національного), при якій важко розрізнити відмінності між національними (внутрішньонаціональними) і міжнародними протиставленнями.

Вище нами було зазначено, що економічну метаполітику ініціюють і визначають глобальні актори. Хто ж набуває такого статусу? Безумовно, власне специфіка глобальної економічної структури призводить до появи глобальних акторів, які не існували визначально, а з'явилися, виділилися як агенти глобальної економічної політики. Виникає наступне протиріччя: з одного боку, нівелювання функції та ролі економічної політики суверенних держав породжує потенціал глобальних акторів нового типу, а з іншого — стимулює появу економічної метаполітики. Глобальні актори визначають глобальну фінансову архітектуру. Економічна метаполітика породжує *асиметрію економічної влади* з точки зору стратегічного потенціалу капіталу, держави і світового суспільства відповідно. Капітал, як глобальний актор, є «колективним вираженням нескоординованих дій окремих компаній, фінансових потоків і наднаціональних організацій (СОТ, МВФ, Світовий банк)» [1, с. 150]. Реалії нашого часу, такі як: економічна політика у формі економічної метаполітики, капітал-функція (промисловий капітал), трансформований у форму капіталу-

власність (фінансовий капітал) в глобальному масштабі, що стає запорукою лобіювання інтересів провідних бізнес-кіл без офіційної ідентифікації їх національної приналежності, діалектика примату наднаціонального, постнаціонального та внутрішньонаціонального в економічній політиці тощо, ставлять перед автором *ряд запитань у площині можливостей методології аналізу економічної політики* щодо вибору варіантів прийняття адекватних рішень і надання рекомендацій. *Чи має місце політичний вимір економічного розвитку? Яку інституціональну форму має набути політика, щоб функціонально забезпечувати, виступати продуцентом, базовим інституціональним чинником економічного розвитку країни?*

До вирішення методологічної пастки неокласики, в аспекті дослідження політичної системи, приймаються інституціоналісти. Особлива роль відводиться неінституціональним школам, які близькі до неокласики, використовують абстрактно-дедуктивний метод, ґрунтуються на методологічному індивідуалізмі та слідуєть еволюційним положенням Хайєка. Неінституціональним школам довелося досягти значного успіху у вивченні політики як сфери обміну ще й тому, що вони виникли на перетині неокласики та інституціоналізму [6].

Найвиразнішим варіантом синтезу ортодоксальних шкіл з інституціоналізмом є *теорія суспільного вибору*. А її конкретним проявом — теорія конституції економічної політики Джеймса Б'юкенена. У *теорії економічної політики* Дж. Б'юкененом об'єднані її три основні елементи: *методологічний індивідуалізм, економіка людини і політика як обмін*. Дана теорія ґрунтується на глибокому переконанні того, що економісти від нав'язування власних рекомендацій у сфері політики повинні звернутися до структури, у якій приймаються політичні рішення. Б'юкенен доводить існування *економічної теорії політики*. Модель індивідуальної раціональної поведінки, розповсюдження її на політику, зіштовхується із критикою ідентифікації ролі доходу, його мотиваційного впливу на поведінку. Учений аргументує необхідність існування припущення для забезпечення пояснюючих можливостей економічної теорії політики, яке полягає у тому, що ідентифікований економічний приватний інтерес є «благом», що позитивно оцінюється, індивідами, які здійснюють вибір [3, с. 565]. Тобто, в політиці є своя мотиваційна структура поведінки індивідів, яка витікає із мотиваційної структури стандартної економічної теорії ринкової поведінки. Результати ринкових і політичних взаємодій відрізняються лише через відмінності в структурах їх

інституціональних середовищ, коли індивіди переходять від одних інституціональних ролей до інших. Учений визначає *політику*, як «... структуру комплексу обмінів між індивідами, структуру, в якій індивіди прагнуть колективно забезпечити свої власні, приватно визначені цілі, і які не можуть бути ефективно реалізовані через простий ринковий обмін» [3, с. 566].

Тобто, в теорії суспільного вибору політика розглядається як обмін. Політика відрізняється від ринку умовами, в яких індивіди переслідують свої інтереси, а не типами цінностей цих інтересів. Отже, добровільне погодження індивіда на наперед узгоджені суспільні витрати через здійснення індивідуального вибору в політиці, обмін індивідуального ідентифікованого інтересу на агрегований результат для країни породжує визнання політики як влади [3, с. 567].

Інший відомий дослідник політики та політичної влади, американський соціолог, Толкотт Парсонс, у праці «Політика і соціальна структура» (1969 р.) стверджує, що влада — це засіб обміну, торгівлі, символ вартості, який використовується задля досягнення окреслених завдань. Звідси випливає, що не тільки влада є товаром, а й політичні відносини загалом є ринком влади. Як зазначає І.О. Бочан у праці «Основи теорії суспільного вибору», прихильники ринкового тлумачення влади уявляють її як форму організації людських прагнень, де панує активна конкуренція, що демонструє ділову компетентність, підприємливість, намагання просунути у суспільній ієрархії [2, с. 13].

Отже, усе зазначене дозволяє дійти **висновку** та отримати відповіді на поставлені нами запитання. Так, *по-перше*, політика має безпосереднє відношення до економічного розвитку та виступає його базовим інституціональним чинником. Політика не віддільна від економіки. Економіка детермінує політику, визначаючи її доміанти, акценти. Отже, цілі економічного розвитку є цілями політичної влади, підтримку якої індивіди здійснюють, керуючись максимізацією індивідуальних інтересів та забезпечуючи їх реалізацію в агрегованому суспільному результаті, що витікає із теорії суспільного вибору та економічної теорії політики. *По-друге*, політика приймає інституціональну форму ідеологічної надбудови над реальним базисом — економікою. Це все одно, що в деякій мірі порівняти їх з сутнісною різницею номінальних і реальних величин в економіці. Реальні величини — це номінальні величини, скориговані на показник інфляції. Тоді реальний базис — економіка, по суті, є чистим економічним явищем, очищеним від політичної структури, як ідеологічної надбудови. Однак економіка не може функціонувати окремо від полі-

тики, політичної структури, тому що вона нею визначається. Тобто, економіка має цілі економічного розвитку і зростання. Реалізація цих цілей через інструментарій економічної політики не уявляється можливою без посередництва політики, яка як домінанта визначає засоби досягнення соціально-політичних цілей, із залученням суспільства до процесу вибору політичного курсу країни. Отже, політика як обмін виступає інституціональною формою забезпечення цілей економічного розвитку. *По-третє*, не можна не враховувати вплив політики політик або метаполітики на формування економічної метаполітики, що прослідковується через аналіз інституціональної структури наднаціональних урядових організацій та неурядових структур глобального капіталу, діалектику наднаціональних інтересів провідних бізнес-кіл і внутрішньонаціональних інтересів країн. За цих умов, простір для дій, маневрів внутрішньої економічної політики суттєво звужується. Однак економічна наука віднаходить відповіді на запитання, що ставляться ускладненням інституціонального середовища функціонування національних економік.

Література

1. Бек У. Космополитическое мировоззрение / Ульрих Бек. — М.: Центр исследований постиндустриального общества, 2008. — 336 с.
2. Бочан І.О. Основи теорії суспільного вибору / І. О. Бочан / За ред. С. Реверчука. — Львів: Діалог, 1998. — 128 с.
3. Бьюкенен Джеймс. Конституция экономической политики: [Нобелевская лекция 8 декабря 1986 г.] / Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. В 5 т. / Сопред. Редкол. Г. Г. Фетисов, А. Г. Худокормов. Т V. В 2 кн. Всемирное признание: Лекции нобелевских лауреатов / Отв. ред. Г. Г. Фетисов. Кн. 1. — М.: Мысль, 2004. — 767 с.
4. Гобозов И. А. Философия политики / И. А. Гобозов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ТЕИС, 2002. — 230 с.
5. Новий словник іншомовних слів : близько 40 000 сл. і словосполучень / Л. І. Шевченко, О. І. Ніка, О. І. Хомяк, А. А. Дем'янюк; За ред. Л. І. Шевченко. — К.: АРІЙ, 2008. — 672 с.
6. Сухарев О. С. Институциональная теория и экономическая политика: К новой теории передаточного механизма в макроэкономике / О. С. Сухарев; РАН, ин-т экон. — М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. — Кн. I: Институциональная теория. Методологический эскиз. — 516 с.
7. Habermas, Jurgen. The Postnational Constellation: Political Essays / Jurgen Habermas, trans. Max Pensky. — Cambridge, Mass.: MIT Press, 2001, 190 pp. (indexed).

Стаття надійшла до редакції 16.05.2012